

**INTERKULTÚRNY ASPEKT KOMUNIKÁCIE
S DÔRAZOM NA NEVERBÁLNE VÝRAZOVÉ PROSTRIEDKY**
**ASPECT OF COMMUNICATION WITH EMPHASIS
ON NONVERBAL EXPRESSIVE MEANS**

Elena Zelenická

Jazykové centrum FF UKF v Nitre

Nazeranie na jazyk so zreteľom na jeho vzťah k človeku a ku kultúre navodzuje celý rad tém, ktoré možno posudzovať z rôznych hľadísk. Jazyk je jav spoločenský. Keďže sa vytváral v podmienkach spoločenského života a reflektoval jeho potreby, citlivo reagoval na všetky zmeny v spoločnosti, ktorá ho používala, čím sa dostáva do tesnej súvislosti s konkrétnym jazykovým spoločenstvom a s jeho kultúrou.

Perceiving the language with the consideration of its relation to the human, culture and media brings up a number of issues concerning a variety of points of view. Language is a social phenomenon. As it has been developing in the conditions of social life reflecting on its needs, it has been responding to all the changes in the language users' society very sensitively, which has established its close relation to the particular community of language and its culture.

KLúčové slová: jazyk, kultúra, média, učenie, medzikultúrna komunikácia

Key words: language, culture, media, teaching, intercultural communication

Štúdium jazyka a jazykového prostredia, ktoré je s ním neodmysliteľne prepojené je častým objektom skúmania viacerých vedných odvetví.

Jazyk ako súčasť sveta znakov je spätý so všetkými stránkami kultúry, jej duchovným, sociálnym aj materiálnym aspektom. Vždy bol vnímaný ako encyklopédia, obsahom ktorej je duchovné bohatstvo nahromadené generáciami daného kolektívu. Stal sa nástrojom výmeny informácií medzi jednotlivcami, základným prostriedkom myslenia každého z nás. Spolu s myslením tak tvorí dialektickú jednotu (Dolník, 2010, 15). Sám osebe nejestvuje, je nerozlučne spätý s človekom a jeho myslením. Je tiež akýmsi vnútorným komunikačným prostriedkom človeka. Mysleniu dáva podobu a prináša jeho výsledky.

Existujú názory, že jazyk je znakom národnej a individuálnej identity, prostriedkom komunikácie a profesionálnej realizácie, ako aj prostriedkom vyjadrovania emócií, citov a pocitov. Vníma sa ako potenciálny zdroj osobného a kultúrneho obohatenia človeka, je predpokladom pre ďalšie vzdelávanie a štúdium. Úroveň jazykovej kultúry je základným znakom všeobecnej vyspelosti človeka. Jazyk je nepochybne jedným z dôležitých nositeľov kultúry, ktorého významy a symboly je človek schopný rozlišovať a interpretovať. Má viacero podôb.

Osobitú formu jazykového prejavu predstavujú masmédiá. Jazyk médií sa vyznačuje rozmanitosťou výrazových prostriedkov, emocionálnosťou, otvoreným vyjadrením autorského „ja“ k daniu, ktoré je opisované, ale aj používaním jazykových prostriedkov stojacích mimo noriem spisovného jazyka. Jeho primárnou úlohou je sprostredkovať reálny obraz o javoch a udalostiach, ktoré sa dejú okolo nás, doma i v zahraničí.

Jazyk neustále získava nové a nové dimenzie, je nielen objektom učenia sa, ale zároveň sa stáva subjektom nositeľa kultúry toho-ktorého jazyka a je jeho reprezentantom. Prostredníctvom jazyka, v súčasnosti hlavne jazyka masmédií, môžeme spoznávať svet okolo nás. Jazyk umožňuje poznávať rôzne etniká a národy, a to prostredníctvom jazykových javov zakomponovaných i obsiahnutých aj v mediálnych textoch. Tieto majú veľký vplyv na človeka i celú spoločnosť. Ich ambíciou je formovať naše názory, ovplyvňovať naše konanie. Uvedomenie si, že hlbší prienik do „kultúrneho sveta“ nositeľov cudzieho jazyka, ich kultúry, spôsobu života či národnej mentality je značne determinovaný poznaním spoločenských a kultúrnych atribútov daného rečového spoločenstva.

Kontakt s iným jazykom a inou kultúrou aj prostredníctvom masmédií nám dáva unikátnu príležitosť na videnie vzťahov a vecí z novej perspektívy. Umožňuje nám pozrieť sa aj na seba samých s istým odstupom a vnímať vlastné kultúrne zvyky, hodnoty, tradície a normy, ale aj náš vlastný osobný systém priorit cez iné dimenzie, zvonku. Vplyv masmédií na človeka, prostredníctvom jazyka, sa stáva v súčasnosti kľúčovým pre celú spoločnosť. Kultúrna a jazyková diverzita dnešnej Európy, s ktorou každodenne prichádzame do styku, ukazuje, že potreba a význam komunikácie neustále narastá, čo je spôsobené vnútornou, ale aj medzinárodnou migráciou a častými medzinárodnými kontaktmi (Delganová, 2010, 13). Multikultúrne skúsenosti majú na nás výnimočný vplyv, formujú tak našu identitu, ako aj rast našich sebaobraných schopností a umožňujú nám plné pochopenie aj iných životných situácií. Tieto schopnosti, kvality či kompetencie sa bez poznania cudzích jazykov a iných kultúr získať nedajú.

Jazyk ako prostriedok cudzojazyčnej komunikácie nám poodhaľuje okrem lingvistickej aj svoju kulturologickú podstatu. V kulturologickom chápaní cudzojazyčnej výučby obsahovou jednotkou osvojenia si cudzej kultúry je kulturologická informácia, t. j. fakt kultúry, ktorým sa vyjadruje charakteristika mentality národa a jej reflexia v jazykovej komunikácii. Ukazuje sa, že národné kultúry obsahujú veľa prvkov odrážajúcich tak univerzálne, ako aj špecifické črty konkrétnej kultúry.

Ten, kto ovláda viaceré cudzie jazyky, vie oceniť u iných snahu a túžbu učiť sa cudzí jazyk a sám aj prostredníctvom rôznych médií využíva možnosť rozšíriť si vlastné znalosti o iných kultúrach. V tomto kontexte štúdium jazykov predstavuje celoživotný proces, a ten si vyžaduje nové, kreatívne spôsoby vzde-

lávania. Kreatívne a zaujímavé vyučovanie cudzích jazykov pozitívne vplyva na uvedomovanie si kultúrnej rozmanitosti a zároveň zvyšuje záujem o iné jazyky, podnecuje zvedavosť orientovanú na jazyky a interkultúrnu komunikáciu, ktorá má výrazne obohacujúci charakter vo vzťahu k učiacemu sa subjektu.

V systéme vysokoškolského štúdia cudzie jazyky ako médium komunikácie, ale aj nástroj internacionalizácie nadobúdajú svoje stále a čoraz dôležitejšie miesto. Nielen profesionálna orientácia na medzinárodné pracovné prostredie, mobility, ale aj úzke prepojenie obsahu výučby cudzieho jazyka so študijným zameraním, kladú špecifické nároky na prípravu odborníkov najrozmanitejších profesií.

Začlenenie medzinárodného rozmeru do študijných programov upriamuje pozornosť hlavne na jazyky, v našom prípade na ruský jazyk. Naučiť študentov plynule a účelne komunikovať v ruskom jazyku, osvojiť si praktické schopnosti dorozumievať sa a porozumieť si v sociálnej integrácii je jednou z najdôležitejších, no zároveň aj najkomplikovanejších stránok výučby cudzích jazykov. Vytvárať vhodné podmienky na to, aby študenti spontánne prezentovali svoje postoje, je úloha veľmi náročná a vyžaduje si dôkladnú prípravu. Pripraviť profesionálne orientovaných odborníkov (na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre – žurnalistov, politológov, kulturológov, etnológov a iných), sa darí hlavne tým, že dochádza k prepojeniu všeobecnej prípravy a odbornej problematiky v jednotlivých študijných programov.

Učenie cudzieho jazyka znamená (aspoň čiastočne) vžiť sa do mentality nositeľov cieľového jazyka a znamená začiatok chápania iných kultúr. Bez schopnosti komunikácie a pochopenia prostredníctvom jazyka a kultúry ako takej je skutočný proces jej pochopenia nereálny. Pochopenie iných kultúr sa javí ako prvoradé a dôležité hlavne v súčasnosti, pretože národy a ľudia sú stále viac závislí jeden od druhého, a to nielen ekonomicky, ale aj politicky.

Ak vychádzame z premisy, že k učeniu nedochádza automaticky, je potrebné k nemu viesť, zisťujeme akú dôležitú úlohu pri učení zohráva kooperácia učiteľa a študenta. Bez koexistencie oboch by vzdelávací proces nemal zmysel. Už v názve cudzí jazyk sa ukrýva adjektívum, ktoré si vyžaduje prekonanie jazykovej bariéry a priblíženie sa cieľovému jazyku.

Úspech každej, ale osobitne interkultúrnej komunikácie súvisí s dôkladným poznaním partnera v komunikácii. Keďže našim cieľom je sprostredkovať a vysvetliť niektoré interkultúrne špecifiká Ruska, považujeme za potrebné ozrejmiť isté zvláštnosti mentality, s ktorými sa naši študenti, budúci žurnalisti, politológovia, kulturológovia pri komunikácii môžu stretnúť.

Je dôležité poznamenať, že okrem verbálnej komunikácie významnú výpovednú hodnotu majú v sebe zakomponované aj neverbálne prejavy. Tieto sú v rôznych kultúrach odlišné. Pri charakteristike niektorých vybraných sústredujeme pozornosť na tie najtypickejšie, poznanie ktorých môže do značnej miery

ovplyvniť a nasmerovať celú komunikáciu. Jedným z nich je zvuková stránka reči, jej vonkajšia podoba t. j. hlas. Z praxe vieme, že aj na základe hlasu si utvárame aspoň približný úsudok o človeku. Zvukové stvárnenie prejavu či pri osobnom, alebo sprostredkovanom rôznymi médiami, poukazuje nielen na kultúrnu úroveň, ale aj na temperament, na inteligenciu, na charakter a momentálnu náladu hovoriaceho. Pomocou artikulácie a intonácie reči sa dajú vyjadriť viaceré významy vyjadrujúce rôzne stupne radosti, pokoja, nadšenia či hnevu. V procese výučby upozorňujeme študentov na to, že zvuková zložka reči Rusov tým, že sú veľmi zhovorčiví, emocionálni, srdeční, je citlivým výrazovým prostriedkom ich prejavu. Zároveň je aj nositeľom vzťahu hovoriaceho k partnerovi, k predmetu rozhovoru, vyjadruje jeho duševné rozpoloženie. Sila hlasu odhaľuje vzťah hovoriaceho k tomu, o čom hovorí, vyjadruje postoj ku konkrétnej situácii a k adresátovi. Aj neznámy cudzí človek je pre nich partnerom, s ktorým vedia komunikovať bez problémov. Prejavuje sa to napr. tým, že dôležité miesta v reči zdôrazňujú zvýšením hlasu a intonácie, dôverné alebo tajné oznamy stíšením, znížením hlasu, ako aj priblížením sa k partnerovi. Ak chcú dominovať nad partnerom a presviedčať ho, čo sa im spravidla aj podarí, alebo ak nemajú dostatok argumentov, hovoria hlasnejšie a používajú gestikuláciu. Nižším hlasom zase signalizujú apatiu k informácii a situácii, čím prejavujú pasivitu a nedôveru vo vlastné sily (Zelenická, 2015, 16). Oboznámenie sa s týmito osobitosťami je názorne prezentované aj zvukovými ukážkami, ktoré umocnia vnímanie a pochopenie prejavu.

Nie menej ako zvukový prejav, hlavne v osobnom kontakte, je dôležitá mimika, t. j. výraz tváre, pohyby úst, čela a brady, ktoré sprevádzajú hovorený prejav. Je potrebné upozorňovať študentov, ktorí v budúcnosti môžu prísť do kontaktu s týmto etnikom, že aj výraz tváre prezradí niekedy viac ako slová. Mimika je teda komunikácia prostredníctvom výrazov tváre. Vyjadrujú sa ňou predovšetkým emocionálne stavy človeka (strach, radosť, smútok, prekvapenie, atď.), pocity, nálady, zážitky, afekty. Prejavom mimiky je aj úsmev na tvári. Aj napriek tomu, že Rusi sú veľmi zhovorčiví, radi vstupujú do rozhovoru, úsmev nie je v týchto prípadoch dominantný.

Mimika je u Rusov silným dorozumievacím prostriedkom, ktorý dopĺňa ich reč a podľa potreby umocňuje v pozitívnom i negatívnom zmysle. Presne odráža momentálnu indispozíciu hovoriaceho, ktorý je vždy naklonený hovoriť aj o negatívnych témach a rovnako často prezentuje aj svoje problémy, nedostatky, krivdy (Zelenická, 2015, 17).

Vo všeobecnosti platí, že kontakty nadväzované očami, patria v neverbálnej komunikácii k najsilnejším, a to preto, že hovoriaci i adresát za normálnej situácie, v štandardnej komunikačnej situácii bezprostredného kontaktu sa navzájom vnímajú predovšetkým očami. Reč pohľadov (Klincková, 2011, 87) patrí medzi najčastejšie spôsoby neverbálnej komunikácie a dorozumievania sa vôbec. Pohľad v komunikácii plní nielen úlohu prijímateľa, ale i vysielateľa infor-

mácie, ale u Rusov nie je nutný. Typickým znakom pri rozhovore s Rusmi je, naopak, krátky očný kontakt so spolu besedujúcim a vzápätí rýchle odklonenie pohľadu. Dlhý pohľad na človeka v ruskej kultúre je považovaný za prejav neskromnosti. Opísané prejavy mimiky a limitovaný kontakt očami sú explicitne viditeľné v ruských rozprávkach. A aj tu sa nám ponúka viacero možností ako názorne cez obraz poodhaliť uvedené komunikačné správania sa predstaviteľov ruskej kultúry.

Gesta ako jedna z najstarších foriem ľudskej komunikácie taktiež patria k tým, na ktoré je potrebné upriamiť pozornosť v procese cudzojazyčnej výučby. Gestá sú pohyby, ktorými si medzi sebou vymieňame informácie a ktoré v niektorých prípadoch môžu reč aj nahradiť. Podobne ako iné neverbálne prejavy, i gestá používame veľakrát nevedomene, automaticky spolu so slovami. Podobne ako pohyb celého tela gestá zlepšujú konverzáciu a názornosť hovoreného obsahu. Špecifickými gestikulačnými prejavmi v komunikácii Rusov sú najmä prikyvovanie hlavou na znak súhlasu, vyjadrenie nesúhlasu pohybom hlavy zľava doprava, vyjadrenie neznalosti, resp. nevedomosti zdvihnutím pliec, vyjadrenie spolupatričnosti pomocou pohybu lakťa, vyjadrenie spriaznenosti dotykom ruky a pod. Prezrádzajú charakter, nepokoj, nervozitu, záujem, ochotu komunikovať, a to najmä preto, že si ich nie vždy uvedomujeme. Gestá môžu zvýšiť dôraz a názornosť slovného prejavu, môžu sprevádzať a dokresliť obsah hovoreného, čím mu dávajú väčšiu zrozumiteľnosť.

V závere nášho príspevku by sme chceli iba dodať, že poznanie iných kultúr, ich tolerovanie je jedným z kritérií pri hodnotení kultúrnosti osobnosti. Pri štúdiu cudzích jazykov súčasné trendy vzdelávania sú orientované na osobnosť študenta ako aktívneho a chápaného konzumenta.

Literatúra

- DELGADOVÁ, E. 2010. Verbálny jazyk ako súčasť interkultúrnej komunikácie. In: *Inovatívne smery vo vyučovaní cudzích jazykov v kontexte európskeho vysokoškolského vzdelávania*. Trenčín: TnUAD, s. 12-18. ISBN 978-80-8075-474-7.
- DOLNÍK, J. 2010. Jazyk – človek – kultúra. Bratislava: Kalligram. ISBN 978-80-8101-377-5.
- KLINCKOVÁ, J. 2011. Neverbálna komunikácia alebo komunikujeme nielen slovami. Banská Bystrica : FHV UMB. ISBN 978-80-557-0168-4.
- ZELENICKÁ, E. 2011. *Slovensko i Rusko na prekrížení kultúr*. Nitra: UKF. ISBN 978-80-8094-982-2.

Článok vznikol v rámci riešenia projektu KEGA č. 013UKF-4/2014: *Tvorba a implementácia inovačných modulov výučby anglického a ruského jazyka pre žurnalistov*.